

Олга Мишевска-ТОМИК

## КАТЕГОРИЈАТА „ОПРЕДЕЛЕНОСТ“ ВО АНГЛИСКИОТ, МАКЕДОНСКИОТ И СРПСКОХРВАТСКИОТ ЈАЗИК\*

Дисертацијата е изградена на поставката дека категоријата „определеност“ е универзална; таа постои не само во јазиците во кои е лексички реализирана со исклучиво [+ определени] или [— определени] лексеми, туку и во јазиците кои такви лексеми не поседуваат.

Во обата случаи именскиот израз се „определува“ со помош на односни показатели кои укажуваат на контекст вон од границите на дадената реченица. Информацијата која односниот показател ја внесува во именскиот израз може да се содржи во една единствена лексичка единица блиску до именскиот израз кој се определува или со неколку реченици оддалечена од него. Често пати, меѓутоа, показателот укажува на мисла која се опишува во неколку реченици, што оневозможува секаков прецизен структурен опис. Било да се работи за долги описи или поедини лексички единици, не постои начин на кој антиседентот на показателот би се определил адекватно со помош на трансформации кои би дале упатство како да се дојде до него. Затоа, да би се вклучил контекстот во формалната струк-тура на именскиот израз, сите информации кои ги носи односниот показател се вклучени во два пара спротивност.

Првата спротивност е спротивноста [+ о определен] [— о определен], каде *о* означува обележеност. Односниот показател има [+о определен] полнеж кога говорникот не го знае опсегот на ситуацијата за која зборува. Во овој случај показателот упатува на универзален сет и породува [— о определени] детерминатори.

Кога особеносната спецификација на овие детерминатори е ограничена на особеноста [— о определен] тие немаат фонетска репрезентација и именките во сите три јазици кои ги анализирам се неопределени. Ако покрај особеноста [— о определен], особеносната матрица на детерминаторот опфаќа и други особености, таа се претставува фонетски со лексички единици кои англо-саксонцит ги наречуваат *wh-words* а советите *к-слова*.

\* Дисертацијата е напишана на англиски јазик. Наслов на оригиналот: *Definiteness in English Macedonian and Serbo-Croatian*.

Како во англискиот така и во македонскиот и српско-хрватскиот јазик *wh* или *k* зборовите се задолжително обележени како потенцијално релативно-прашални. Потенцијалната релативност или прашалност се реализира ако реченицата која доминира над дадениот именски израз содржи релативен или прашален показател. Ако ваков не постои, [— о определен] детерминатор се брише.

$$(1) \left\{ \begin{array}{l} \text{Det} \\ \text{[— о опред]} \\ \text{[p рел / praš]} \end{array} \right\} \Rightarrow \left\{ \begin{array}{l} < \text{rel} > a \\ < \text{praš} > b \\ \emptyset \end{array} \right\} \text{ / } \left\{ \begin{array}{l} \text{PP} > a \\ \text{PP} > b \end{array} \right\}$$

каде *p* = потенцијалност  
*o* = одреденост  
*RP* = релативен показател  
*PP* = прашален показател

*z* < > *a* < > *b* означува корелација  
*a* / — означува контекст

Во англискиот јазик постојат два  $\left[ \begin{array}{l} \text{— о опред} \\ \text{p рел / праš} \end{array} \right]$  детерминатори: *which* и *what*. За разлика од *which*, *what* е и [+квалитативен]. Македонски и српско-хрватски корелат на *which* е *кој*. Семантичките карактеристики на англиското *what* во македонскиот и српско-хрватскиот јазик ги делат [+квалитативниот] детерминатор *как-* и [+квантитативниот] детерминатор *колк-/колик-*. Да би се добиле лексичките форми кои се појавуваат во површинската структура на македонскиот и српско-хрватскиот јазик: (М) *кој, која, кое, кои, каков, каква, какво, какви; колкав, колкава, колкаво, колкави* и (СХ) *који, која, које, који, које, која; какав, каква, какво, какви, какве и каква; колики, колика, колико, колики, колике, колика, општите детерминатори как-, колк-/колик-* треба да се подвргнат на дејството на трансформациите за усогласување на род, број и падеж:

$$(2) \left\{ \begin{array}{l} \text{Det} \\ \text{Mod} \end{array} \right\} \Rightarrow [\alpha \text{ rod}] \text{ / } \left\{ \begin{array}{l} \text{I} \\ [\alpha \text{ rod}] \end{array} \right\}^*$$

каде: *I* = именка  
*Det* = детерминатор  
*Mod* = модификатор

*a*  $\alpha$  може да биде:

- a.  $\left[ \begin{array}{l} + \text{masculinum} \\ - \text{femininum} \end{array} \right]$
- b.  $\left[ \begin{array}{l} - \text{masculinum} \\ + \text{femininum} \end{array} \right]$
- c.  $\left[ \begin{array}{l} - \text{masculinum} \\ - \text{femininum} \end{array} \right]$

\* Трансформацијата за број и падеж се издвојува од трансформацијата за род затоа што елементите на именскиот израз го добиваат својот род од носителот на именскиот израз додека бројот и падежот се изведуваат од показателите за број и падеж кои се директно поврзани со именскиот израз.

$$(3) \left\{ \begin{array}{l} \text{Det} \\ \text{Mod} \end{array} \right\} \Rightarrow \left[ \begin{array}{l} \alpha \text{ број} \\ \beta \text{ падеж} \end{array} \right] \quad \Bigg/ \quad \left\{ \begin{array}{l} \text{II} \\ \left\{ \begin{array}{l} \alpha \text{ број} \\ \beta \text{ падеж} \end{array} \right\} \end{array} \right\}$$

каде II = именски израз

$\alpha$  може да биде [+ сингулар] или [— сингулар]

а  $\beta$  покрива извесен број променливи како [+ агенс], [+ датив] итн., кои взаимно се исклучуваат.

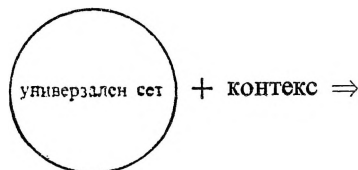
[— о определените] детерминатори можат да ги преземат особеностите на прономинализирани и избрисани именки и така да ги произведуваат релативните заменки: (A) *who, whose, where, when, how* и *why*, (M) *кој, чиј, каде, која, како* и *зошто* и (CX) *ко, чију, где, кага, како* и *зашто*. Но и овде постои разлика помеѓу корелацијата на англиските заменки од една страна и македонските и српско-хрватските заменки од друга страна: додека во македонскиот и српско-хрватскиот јазик конкатенацијата на било кој [— о определен] детерминатор и прономинализирана именка произведува замена, во англискиот јазик само [— о определен] детерминатор *which* учествува во овој извод.

Би сакала да истакнам дека изведувајќи ги сите *к*-зборови од [— о определени] р рел / праш] основи отстапувам од вообичаените трансформациони постапки. Но тоа го чинам со намера да опфатам некои важни воопштувања. Мојов третман е посебно погоден за изведување на сетови неопределени детерминатори и заменки кои се типични за словенските јазици но се појавуваат и во англискиот.

Неопределените детерминатори ги породува односен показател кој не укажува на универзален сет туку на негов потсет кој е ограничен но не посебно определен.

Кога говорникот има извесен поим, погледи, познавања во врска со опсегот на ситуацијата за која зборува тој ограничува извесна област од универзалниот сет и ствара потсет кој го нареков домен на односот. Овој домен ги опфаќа сите членови на универзалниот сет кои се релевантни во дадениот момент. Или графички:

(4)



Односниот показател кој укажува на доменот на односот има [+ о определен] полнеж и породува [+ о определени] детерминатори. [+ о определените] детерминатори можат да бидат [+ определени] и

[— определени] во зависност од природата на доменот. [— определениот] детерминатор претставува било кои единици или извесен број на било кои единици од универзалниот сет.

Наједноставен и најчест [— определен] детерминатор е детерминаторот чија особеносна матрица е ограничена на особеноста [— определен] а чија фонетска репрезентација се развила од бројот *egen*. Во англискиот јазик овој неопределен детерминатор чиј фонетски облик дивергира од фонетскиот облик на бројот *egen* е многу почест отколку во македонскиот и српскохрватскиот. Во двава последни јазика откако ќе ја обележи именката која му следи, како [— определена], детерминаторот *egen* може и да се избрише. Во тој случај неопределеноста се изразува преку положението на именскиот израз во реченицата: додека именските изрази кои ја содржат особеноста [— определен] во детерминаторот *egen* или *jedan* можат да му предодат на глаголскиот израз или да го следат, [— определените] именски изрази од кои овој детерминатор е избрисан обично доаѓаат после глаголскиот израз. Ако е обиде ме да ја формализираме промената што се случува во почетниот именски израз во реченицата:

- (5) (M) Едно дете влезе во одаата.  
(CX) Један дечко је ушао у собу.

и доведува до:

- (6) (M) Во одаата влезе дете.  
(CX) У собу је ушао дечко.

би ни биле потребни следните подредени граматички правила:

- (7) a.  $\left\{ \begin{array}{l} N \\ [- \text{ o } \text{ opred}] \end{array} \right\} \Rightarrow (\alpha \text{ opred}) \left/ \begin{array}{l} \text{Det} \\ \alpha \text{ opred} \end{array} \right\} -$   
 b.  $\left\{ \begin{array}{l} \text{Det} \\ [- \text{ opred}] \end{array} \right\} \Rightarrow \emptyset$   
 c.  $\left\{ \begin{array}{l} \Pi \\ [- \text{ opred}] \end{array} \right\} \Rightarrow [\text{post-verbal}]$

Услов:  $\Pi = I$

Правилото (7) а е облигаторно. Правилото (7) б е опционо но, ако се примени, го повлекува облигаторно правилото (7) ц.

Што *egen* и *jedan* се употребуваат во македонски и српско-хрватски многу поретко отколку а и an во англиски е во извесна мера последица на примената на правилото (7). Но синтаксичките средства нинајмалку не ја исцрпуваат компензацијата за релативно ретката употреба на овие детерминатори во македонски и српско-хрватски.

Во овие два јазика, како и во сите словенски јазици, неопределеноста често пати се изразува преку членовите на цели сетови сложени неопределени детерминатори. Овие сетови се изведуваат преку конкатенацијата на партикули со карактеристични особености и [— определени] детерминатори. Најчести во македонскиот и српско-хрватскиот јазик се сетовите со особености *Neg*, *Случаен (Random)* и *Вклучителен (Inclusive)*. Сетот *Neg* ги опфаќа македонските и српско-хрватските неопределени детерминатори: *некој-*, *некак-*, и *неколк-/неколик-*, а сетот *Вклучителен*: *секој-/свак-*, *секак-/свакак-* и *секолк-/сваколик-*. Сетот *Случаен* во српско-хрватскиот јазик е потполн: се состои од три трочлени подсетови кои на површинската структура се представени со лексемите: а. *икој-*, *никој-*, *макој-*; б. *икак-*, *никак-*, *макак-*; *иколик-*, *николик-*, *маколик-*. Македонскиот јазик, меѓутоа, ги има само негативните членови на овие потсетови: *никој-*, *никак-* и *николк-*.

Изведувањето на сите три сетови може да се опфати со следново правило:

$$(8) \text{ Det} \quad + \quad \left[ \begin{array}{l} \text{— о opred} \\ \alpha \text{ kвалит} \\ \beta \text{ kvantit} \end{array} \right] \left[ \begin{array}{l} \gamma \text{ случаен} \\ \delta \text{ вклучителен} \\ + \text{ Neg} \end{array} \right] \Rightarrow \left\{ \begin{array}{l} \text{[Det} \\ \text{— opred} \\ \alpha \text{ kвалит} \\ \beta \text{ kvantit} \\ \gamma \text{ sluč} \\ \delta \text{ vklusč} \end{array} \right\}$$

каде  $\alpha$ ,  $\beta$ ,  $\gamma$ ,  $\delta$  можат да бидат позитивни или негативни.

$\left[ \begin{array}{l} \text{— определен} \\ + \text{ случаен} \end{array} \right]$  словенски сет има англиски корелат чии експонати се *some*, *any* и *no*. Меѓу себе овие детерминатори се однесуваат како српско-хрватските лексеми *макоји*, *икоји* и *никоји*. Меѓутоа, англиските детерминатори имаат поширок домен затоа што покриваат дел од домените на српско-хрватскиот и македонскиот *Нег* сет. Од друга страна, доменот на англиски *Вклучителен* сет, чии експонати се *each* и *every*, е нешто поограничен отколку домените на неговите словенски корелати; тој корелира само со домените на првите членови на македонскиот и српско-хрватскиот Вклучителен сет: *секој-* и *свак-* (на другите членови им одговараат контекстуални супститути во англискиот јазик). Но во самиот англиски сет постои распределба: додека *every* е [+ плура], *each* е  $\left[ \begin{array}{l} \text{— сингулар} \\ \text{— плура} \end{array} \right]$ . Во српско-хрватскиот и македонскиот јазик *свак-* и *секој-* ги вршат функциите на обата гореспоменати англиски детерминатори.

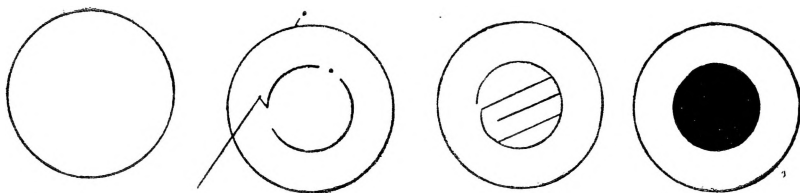
Односите на англиските, српско-хрватските и македонските сетови на неопределени детерминатори важат и за сите заменки кои се изведени преку конкатенацијата на детерминатори и прономинализирани испуштени именки. На аналоген начин и односите меѓу словенските и англиските определени детерминатори се поклопуваат со односите меѓу заменките во чие изведување тие чувствуваат.

Определените детерминатори ги породуваат односни показатели кои укажуваат на посебно ограничен домен на односот. Определени се оние именски изрази чиј домен на односот е коекстензивен со фокусот на универзалниот сет на кој се упатува.

Процесот на определувањето ќе го илустрираме на примерот на еден [— о определен] именски израз во матрична реченица која сукцесивно се проширува со модификатори што се внесуваат преку зависни реченици.

- (9)] a. Horses run fast  
 + b. There are some horses.  
 = c. Some horses run fast.  
 + d. Some horses are on the meadow.  
 = e. Some horses that are on the meadow run fast.  
 + f. Some horses are young.  
 = g. The young horses that are on the meadow run fast.

Внесувањето на реченицата (9) b воспоставува домен на односот. Внесувањето на останатите реченици го ограничува доменот. Бројот на ваквите реченици е потенцијално бескраен. Одредениот детерминатор (членот) го воведуваме кога именскиот израз може безусловно да се идентификува што се случува тогаш кога доменот на односот станува коекстензивен со фокусот на универзалниот сет на кој именката му припаѓа.



$$a + b = c + d = e + f = g$$

Највообичаен и најчесто третиран определен детерминатор е определен член. Во англискиот јазик овој детерминатор е само [+ определен]. Во македонскиот, меѓутоа, постои просторна диференцијација што резултира во тројноста: *-ов*, *-он*, *-ош*. Членот *-ов* е

[+ присутен]  
 [+ близок], членот *-он* е [+ присутен]  
 [- близок] а членот *-ош* е необележен во однос на близост и присутност, или [- присутен]  
 [- близок].

Македонскиот член корелира со македонскиот и српско-хрватскиот показан детерминатор кој покрај тоа што е обележен за близост и присутност е [ $\pm$  квалитативен] и [ $\pm$  квантитативен].

$$(11) \left\{ \begin{array}{l} \text{Det} \\ [+ \text{опред}] \\ [+ \text{показен}] \end{array} \right\} \Rightarrow \left\{ \begin{array}{l} \text{Det} \\ [+ \text{опред}] \\ [+ \text{показен}] \\ \alpha \text{ присутен} \\ \beta \text{ близок} \\ \gamma \text{ квалитативен} \\ \delta \text{ квантитативен} \end{array} \right\}$$

каде  $\alpha$ ,  $\beta$ ,  $\gamma$ ,  $\delta$ , можат да бидат позитивни или негативни.

Како сите особености можат да имаат по две вредности би очекувале шеснаесет показни детерминатори. Но особеностите *Присуйносѝ* и *Блискосѝ* се подредени (втората особеност е позитивна само ако е првата позитивна) а особеностите *Квалиѝеѝ* и *Кванѝиѝеѝ* взаемно се исклучуваат. Затоа и во македонскиот и во српско-хрватскиот јазик имаме по девет определени показни детерминатори чии експоненти се напр.: *овој/овај*, *оној/онај*, *ѝој/ѝај*, *ваков/овакав*, *онаков/онакав*, *ѝаков/ѝакав*, *оволкав/оволики*, *онолкав/онолики*, *ѝолкав/ѝолики*.

Англиските определени показатели детерминатори не се обележени во однос на *Присуйносѝ*, *Кванѝиѝеѝ* или *Квалиѝеѝ*. Тие се разликуваат единствено во однос на *Блискосѝ*. Детерминаторот *this* е [+ присутен] и корелира со [+ присутните] македонски и српско-хрватски детерминатори, додека *that* е [— присутен] и корелира со [— присутните] македонски и српско-хрватски детерминатори било да се тие блиски, квантитативни или квалитативни или немаат некоја или ниедна од овие особености.

Треба да истакнеме дека англиските показни детерминатори не корелираат подеднакво со македонските и српско-хрватските показни детерминатори; додека доменот на односот во македонски е потесен-отколку во англиски, во српско-хрватски, поради недостатокот на членови, е поширок.

Но недостатокот на определен член во српско-хрватскиот јазик се надокнадува не само со показни детерминатори туку и со диференцијален ред на зборовите во реченицата (определените именски изрази се обикновено на почетокот на реченицата) и со поширока употреба на именска модификација.

Веќе видовме дека именските модификатори во сите три јазика водат кон определување на именскиот израз. Но различните модификатори различно реагираат во различни јазици. Додека квантитативните и квалитативните модификатори во сите три јазика коегзистираат или конкатенираат со детерминаторите: (A) *all the*, *the many*, *a few*, *the beautiful*, (M), *сѝѝе*, *ѝолкуѝе*, *убавѝѝе*, (CX) *оно мало*, *ових неколико*, кај присвојните модификатори не постои униформност: англиските прономинализирани присвојни модификатори предизвикуваат испуштање на детерминаторите откако самите ќе се определат. Упореди: (A) *my boy* и (M) *моѝѝо геѝе*.

Меѓутоа, непрономинализираните присвојни модификатори ни во еден од анализираните јазици не коегзистираат со показни детерминатори. Овие модификатори се лични имиња или именки кои означуваат сродство кои како и сите именки уникат (*uniques*) имаат определеност која не потекнува од односниот показател туку е инхерентна во самата именка.

Спрема тоа, особеноста [ $\pm$  определен] се внесува во именскиот израз на секој јазик преку [ $-$  определени] или [ $+$  определени] [ $-$  показни] или [ $+$  показни] детерминатори, преку [ $+$  определени] модификатори или преку [ $+$  о определени] именки. Во зависност од носителот на определеноста, таа може да биде *уникајна* (*unique*), *специфицирана* (*specified*), *ејзакјна* (*exact*) и *неејзакјна* (*non-exact*). Четирите типа на определеност пројавуваат дистинктивни разлики во процесот на релативизацијата. Овие разлики се во толку поинтересни што се однесуваат на сите три анализирани јазика подеднакво.

Инаку, во однос на определеноста, англискиот, македонскиот и српско-хрватскиот јазик, како што видовме, не се униформни. Сумарниот преглед на сличностите и разликите доведува до интересни заклучоци. Словенските јазици: македонски и српско-хрватски, покажуваат многу сличности а се разликуваат секогаш кога трансформациите на македонскиот јазик се сложуваат со трансформациите на англискиот. Типолошката анализа на членот би го групирала англискиот јазик заедно со македонскиот бидејќи обата јазици имаат определен член кој се развил од ослабениот облик на показните детерминатори. Овие два јазици покажуваат знатно неслагања но сепак заедно можат да му се спротивстават на српско-хрватскиот.

Карактерот на дисертацијата е прилично формален. Описана е реализацијата на особеноста [ $\pm$  определен] во три јазици со дистинктивно различни определени и неопределени лексеми. Но анализата е ограничена само на прашања директно поврзани со проблемот. Општите трансформативни правила се скицирани во уводот на покасно наведувани само ако и кога третманот на проблемот кој е предмет на дисертацијата тоа го бара. Само во претпоследната глава да би се утврдил лингвистичкиот значај на формално постигнатите резултати, тестирана е применливоста на заклучоците и тврдењата на примерот на нивната реакција во процесот на релативизацијата.

Изводите на [ $\pm$  определени] лексеми, направени во оваа дисертација би можеле лесно да се вклопат во пошироки и поисцрпни студии на индивидуалните и компаративни синтакси на јазиците кои се третираат. Во тој смисол дисертацијата чини скроман придонес кон постигнувањето на крајната цел на модерната лингвистика — универзалната теорија на лингвистички опис — и пружа теоретска основа за методолошки студии за предавањето и учењето на странските јазици.



Olga Mišeska TOMIĆ

## DEFINITENESS IN ENGLISH, MACEDONIAN AND SERBO-CROATIAN\*

### S u m m a r y

The dissertation is developed on the argument that both in languages in which it is and those in which it is not lexically realized by obviously and exclusively [+definite] or [-definite] lexemes, definiteness is generated by reference markers which bring information from outside the boundary of the sentence. This information is highly variable and the only way to make it observable is to fit it into two pairs of oppositions; [+m definite]/[-m definite] and [+definite]/[-definite], of which the latter is contingent on the positiveness of the former.

A noun [-m definite] when the reference marker refers to a universal set and [+m definite] when the speaker's knowledge of the situation delimits a certain area of the universal set and makes a subset which we call domain of reference. A [+m definite] noun phrase is [+definite] or [-definite] depending on whether the domain of reference is or is not specifically delimited. The domain of reference of a definite noun phrase is coextensive with the focus of the universal set referred to.

The basic assumption is that the feature [+definite] is introduced into the noun phrase of each language through [+m definite] nouns, [+definite] modifiers and, last but not most important — [-m definite], [-definite] or [+definite] [+demonstrative] or [-demonstrative] determiners. Depending on the type of NP constituent which carries the definiteness feature, the latter can be unique, specified, exact or non-exact. Unique definiteness is introduced by [+m definite] nouns, specified definiteness — by [+definite] [+demonstrative] determiners exact definiteness by [+demonstrative] determiners and non-exact definiteness by [-demonstrative] determiners.

The feature matrices of the definiteness carriers need not but often do include features other than [+definite], and their charges and yields vary both within and between individual languages. Macedonian and Serbo-Croatian as members of the Slavic family of languages exhibit similarities and show a patterned contrast to the third language considered in the dissertation — English. In many respects, however, Serbo-Croatian differs from Macedonian. In fact, these two languages differ whenever Macedonian patterns with English. A typological study concerned with articles would certainly group English and Macedonian together since both these languages have definite articles that have developed from the weakened forms of demonstrative determiners.

The treatment is rather formal or mechanical in character. An attempt is made to construct an analysis of the realization of the feature [+definite] in three languages with distinctively different definite/indefinite lexemes. The

---

\*) The dissertation is written in English

consideration has been restricted to data directly related to the problem; phrase structure rules have been outlined only if and when the analysis of the problem required it. In the penultimate chapter, however, in order to establish the formally attained results as linguistically significant, the implications of the conclusions drawn and the assumptions made has been tested by examining their behaviour in relativization.

The derivations of [+definite] lexemes and the general conclusions can hopefully be incorporated into more extended and exhaustive studies of the individual and comparative syntaxes of the languages considered. In this way the dissertation can be a modest contribution towards the achievement of the ultimate goal of modern linguistics — universal theory of linguistic description and, last but not least, provide a background for methodological language learnig and language teaching studies.